

Autor: prof. **Petre Petcuț**
(absolvent rrom al Facultății de Istorie
a Universității București, promoția 2002)

ISTORIA RROMILOR

ORIGINEA RROMILOR

Încă din timpuri străvechi s-a crezut, în mod greșit, că rromii ar fi venit din Egipt sau din alte locuri, fapt pentru care în țările europene li s-au spus ațigani ori țigani - ca în Balcani, Țara Românească și Moldova, egipteni, faraoni - ca în Transilvania și Ungaria, tsiganes - în Franța, gipsy și travellers în Anglia, sau gitanos în Spania.

Pentru a ști cine sunt vechii rromi, pentru a le cunoaște limba și originea, a fost nevoie să treacă mai multe sute de ani până când maghiarul Wáli István și-a dat seama că limba rromani este de origine indiană. Wáli István, fiind student la teologie, în Olanda, a remarcat o asemănare izbitoare între limba vorbită de colegii lui indieni (după cum arată Gh. Sarău aceștia erau, de fapt, malabrezi¹) și cea vorbită de rromii din Ungaria. Dar mai era încă drum lung până a se ști cu exactitate cine sunt rromii și de unde vin ei. Există mai multe legende care vorbesc despre o țară a rromilor. Un rrom coșnițar din Bulgaria, Ali Ceaușev, povestea că rromii *!...!* "aveau un împărat mare, un Rrom. El era prințul nostru. Era padișahul nostru. Rromii locuiau pe-atunci cu toții laolaltă într-o țară, într-un vilaiet bun. Numele acestui vilaiet era Sindh... aceasta era o țară curată (frumoasă). Găseai acolo multă fericire și multă bucurie. Toți o duceau bine. Numele împăratului nostru era Maramengro Dev. El mai avea doi frați. Numele lor erau Romano și Singan. Toate bune și frumoase, dar se întâmplă un mare război. Musulmanii l-au făcut. Soldații au distrus țara Rromilor. Au pârjolit pământul. Toți Rromii au fugit din țara lor... Cei trei frați și-au purtat oamenii pe drumuri îndepărtate. Unii au mers în Arabia, unii în Armenia și alții în Bizanț."²

Există multe asemenea povești, de-a dreptul fantastice, care relatează lucruri șocante despre rromi, dar cărora nu trebuie să li se dea crezare pe deplin. În afara

¹ G. Sarău, *Rromii, India și limba rromani*, București: Ed. Kriterion, 1998, p. 44-46.

² Idem, p. 14.

acestor povești și legende, ceea ce trebuie să știm este că țara de origine a rromilor a fost India, iar limba rromani este o limbă neo-indiană. Momentul plecării strămoșilor rromilor se spune a fi fost, după cei care au cercetat această problemă, cândva, între secolele al III-lea și al XI-lea.

Cercetătorul englez Donald Kenrick consideră că plecarea rromilor din India s-a produs în secolul III d.Hr., când șahul Ardashir (224-241 d.Hr.) cucerește și transformă nordul Indiei într-o colonie a Persiei (Iranul de astăzi). În aceste condiții, strămutarea vechilor rromi s-a produs treptat și într-un mod pașnic, bogăția Imperiului Persan atrăgând tot felul de lume acolo. Printre noii sosiți se aflau și numeroși muzicanți, cunoscuți pentru talentul lor. Există trei versiuni ale acestei fapte, fiecare pornind de la insuficiența muzicanților din Imperiul Persan, de unde și necesitatea aducerii lor din India.

În prima variantă, șahul persan, Bahram Gur, dorind pentru supușii săi mai multă odihnă, serbări, băutură și distracție - pentru aceasta nefiind destui muzicanți în timpul său - i-a scris regelui Indiei, Shankalat, care i-a trimis mii de muzicanți Zott iar Bahram Gur i-a trimis, mai departe, în orașele imperiului său.

O altă istorie persană relatează despre o legendă similară. Se arată că același Bahram Gur “întorcându-se de la vânătoare, într-o seară, a trecut pe lângă un grup de oameni care stăteau pe iarbă și beau, privind apusul de soare. Le-a reproșat că nu au muzică, pentru că muzica încântă spiritul. Ei i-au răspuns: “O, tu, rege, am căutat un muzicant pentru 100 de drahme, dar nu am găsit nici unul.” Atunci Bahram a spus: “Vom găsi unul!”; și a poruncit unui scrib să-i scrie lui Shankalat Indianul și să-i ceară să-i trimită patru mii din cei mai buni muzicanți și cântăreți la curtea sa. După ce Shankalat a făcut acest lucru, Bahram i-a răspândit pe muzicanți în tot regatul, poruncind oamenilor să-i angajeze și să se distreze, ascultându-le muzica, și să le plătească ce li se cuvine. Și, din descendenții lor, au apărut întunecații Luri, care sunt maeștrii în cântul la flaut și liră”.

O a treia istorisire despre muzicanții indieni o avem de la persanul Firdusi, care, la anul 1011, scria:

“Guvernatorii locali ai șahului i-au raportat acestuia că săracii se plâng că cei bogați beau vin și ascultă muzică și se uită de sus la săraci, care beau fără muzică.

Șahul a trimis o scrisoare lui Shengil, în care spunea: “Alege zece mii de Luri, bărbați și femei, maeștri în cântul la liră, și trimite-i aici”. Când muzicanții Luri au ajuns, șahul i-a primit, le-a dat la fiecare câte un bou și un măgar, pentru că vroia

să-i determine să cultive pământul. Le-a dat o mie de sarcini de porumb, pentru ca să-și cultive pământul cu ajutorul boilor și măgarilor, să folosească porumbul ca sămânță și să aibă recolte bogate și să cânte pentru săraci fără plată. Lurii au plecat, au mâncat boii și porumbul. Apoi s-au întors la sfârșitul anului, cu obrajii supti. Șahul le-a zis: "Nu ar fi trebuit să irosiți porumbul de sămânță. Acum nu mai aveți decât măgarii. Încărcați-vă lucrurile în spatele lor, pregătiți-vă instrumentele și puneți-le corzi de mătase ". Acești Luri rătăcesc și acum prin lume, căutând să câștige un ban, dormind alături de câini și lupi, mereu pe drum, furând zi și noapte"³.

Profesorul francez Marcel Courthiade, care a citit o cronică scrisă de arabul Al Utbi în secolul al XI-lea d.Hr. – este de părere că plecarea vechilor rromi spre vest, către Europa, a avut loc la începutul secolului al XI-lea, mai exact în data de 21 decembrie 1018 ⁴.

Pasajul din Cartea Yaminilor, pe care o datorăm cronicarului arab Al Utbi, vorbește de o năvălire ce se afundă cu mult mai departe înspre est, în India, până la Kannauj, la 82 km nord-vest de Kanpur. Kannaujul era cea mai bogată zonă și avea populația cea mai numeroasă dintre toate orașele Indiei de Nord, atingând 53 000 de locuitori.

Războinicul afgan Mahmoud Ghazni, cucerind orașul și luând întreaga populație în robie, atât bărbații, femeile cât și copiii, îi vinde în Imperiul Persan, la curtea regelui, ca muzicanți, ori ca meșteșugari în diferite alte locuri. Este prima etapă în lungul drum al rromilor către lumea vestică.

Importanța acestor povestiri stă în faptul că arată legătura puternică dintre India, dintre moștenirea culturală indiană și rromii de astăzi. Nu putem înțelege diferențele dintre un rrom și un nerrom (român, maghiar sau de oricare altă etnie) dacă nu cunoaștem *istoria rromilor*, așa cum a fost ea.

Prezența rromilor în Orientul Apropiat, nordul Africii și în Imperiul Bizantin

Ce s-a întâmplat după plecarea strămoșilor rromilor din India nu se știe nimic cu precizie. Existau, cu siguranță, mai multe grupuri de rromi înrudite între ele și care practicau meșteșuguri comune. Plecarea unor grupuri de proto-rromi către

³ Kenrick Donald, *Rromii: din India la Mediterana. Migrația rromilor*, trad. din limba engleză: Laura Lotreanu, București: Editura Alternative, 1998, p. 18-19.

⁴ Courthiade Marcel, apud M. Itu, J. Moleanu, *Cultură și civilizație indiană*, București: CREDIS, 2001.

Persia, și de aici mai departe, nu s-a produs simultan, fiindcă erau foarte mulți. Trecerea lor a fost una lentă, petrecută în decurs de câteva sute de ani, deoarece resursele grupurilor de rromi erau limitate, iar deplasarea se producea în funcție de locurile unde animalele puteau găsi hrană și unde produsele meșteșugărești confecționate de ei se puteau vinde. Este un fapt bine știut că în Țările Române cei mai iscusiți meșteșugari erau rromii. Această iscusință a lor, în prelucrarea fierului în special, dar și în toate celelalte meșteșuguri medievale, este foarte probabil să o fi deprins în Imperiul Persan și în Imperiul Bizantin. Deplasările se întindeau pe distanțe mici, dintre câteva localități, dar desfășurarea lor în lățime era considerabilă. Nu toți plecau în același timp, ci într-un an avea loc plecarea unui grup format din frați, copii și alte rude, iar după un anumit număr de ani îi putea urma acestuia un al doilea grup ș.a. Sosirea vechilor rromi în țările respective s-a realizat progresiv și nu a cauzat o creștere mare de populație în locurile unde au ajuns, fapt care ar fi fost imediat consemnat de istoricii arabi sau bizantini.

Primele apariții și căile de acces în Europa

Pătrunderea rromilor în Europa, spun Gheorghe Sarău⁵ și Marcel Courthiade⁵, s-a realizat pe trei căi, despărțirea lor producându-se în partea de est a Imperiului Bizantin, moștenitorul de drept al Imperiului Roman de răsărit.

I. Ramura "lom" sau "de nord", II. Ramura "dom" sau de "sud vest" și III. Ramura "rrom" sau de "vest".

Strămoșii rromilor, care constituie azi ramura "lom" sau "de nord", și-ar fi continuat drumul spre N-V prin Caucaz și pe latura de N-V a Mării Negre, Peninsula Balcanică și de aici în întreaga Europă.

Cei din ramura "dom" sau de "sud-vest" s-a îndreptat spre Siria, Palestina, Egipt și celelalte țări ale Africii de Nord, de unde, probabil, mici grupuri de rromi și-au continuat drumul, traversând Mediterana în Spania (în timpul stăpânirii arabe).

Cea mai numeroasă, ramura "rrom" sau cea "de vest" și-a continuat drumul în Imperiul Bizantin, unde a rămas câteva secole, iar de aici, mai departe, în Europa Centrală și de Vest. Deplasarea rromilor către Imperiul Bizantin a fost, probabil, o consecință a înaintării turcilor selgiukizi în Armenia. Intrarea rromilor pe teritoriul bizantin a fost treptată, însumând mai multe decenii. Aici, rromii au primit numele de *Athinganoi*, denumire atribuită inițial unei secte eretice prezente în Imperiul

⁵ G. Sarău, *Op. cit.*, p. 10-11; M. Courthiade, *Phonologie des parlers rrom et diasystème graphique de la langue rromani*, Paris, [1992], p. 22-24.

Bizantin în secolul al XI-lea și care înseamnă *de neatins* (nu se recomandă contactul cu ei). Este posibil ca prin modul lor de viață aparte și prin neamestecul cu alte comunități, rromii să se fi asemănat cu adepții acelei secte religioase și, ca urmare, să fi primit aceeași denumire din partea populației bizantine.

În Bizanț se vorbește despre rromi într-o scrisoare a patriarhului Constantinopolului, Gregorios II Kyprios (1283-1289)⁶, din care aflăm de taxele care trebuie luate de la așa-numiții egipteni și țigani. Din Asia Mică, teritoriul Turciei de azi, rromii au trecut în Peninsula Balcanică, fapt petrecut, probabil, acum 700 de ani. Rromii sunt menționați în mai multe locuri din Balcani, câteva dintre acestea fiind următoarele⁷:

1348 – Ștefan Dușan, țarul Serbiei, legiferează dările în potcoave pe care trebuie să le achite “cingarie” (potcovari și șelari).

1368 – Menționarea la Zagreb a “țiganilor”.

1378 – Cu unele rezerve, anul 1378 este considerat ca fiind anul primei atestări documentare a prezenței rromilor pe teritoriul de azi al Bulgariei. Într-o diplomă dată Mănăstirii Rila, de ultimul conducător al Țaratului de Vidin, Ivan Șișman, se află menționate și “bordeiele egiptenilor”, referindu-se foarte probabil la rromi.

Așezarea rromilor în spațiul românesc

Pe teritoriul de azi al României, prima atestare documentară a rromilor datează de la anul 1385, când domnitorul Țării Românești, Dan I, dăruiește Mănăstirii Tismana posesiunile care aparținuseră mai înainte Mănăstirii Vodița de lângă Turnu Severin. Între aceste bunuri, mobile și imobile, donația unchiului său Vladislav I, către Mănăstirea Vodița, pe care o întemeiase cândva între 1370-1371, se aflau și 40 de sălașe de “ațigani”⁸.

Robii rromi ai Mănăstirii Tismana sunt amintiți în toate confirmările ulterioare ale posesiunilor acesteia. În 1388⁹, domnul Mircea cel Bătrân donează ctitoriei sale, Mănăstirea Cozia, “300 de sălașe de țigani”; din secolul al XV-lea, toți marii stăpânitori de pământuri având “robi țigani”, atât domnul țării, cât și marile mănăstiri și boierii.

⁶ I. Rochow, K.-Matschke apud V. Achim, *Țigani în istoria României*, București: Ed. Enciclopedică, 1998, p. 17.

⁷ G. Sarău, *Op. cit.*, p. 26-27; V. Achim, *op. cit.*, p. 17-18.

⁸ DIR, B, vol. I, p. 19-22.

⁹ DIR, B, I, doc. 26, p. 41-43.

În Transilvania, între anii 1390 și 1406, sunt amintiți 17 rromi de cort aflați sub stăpânirea unui oarecare boier Costea, a lui Mircea cel Bătrân, din Țara Făgărașului (pământul domnitorului muntean)¹⁰.

În Moldova, la anul 1414, un act din 2 august, de la Suceava, îl amintește pe Alexandru cel Bun, care dăruiește lui pan Toader Pitic, pentru “credincioasa lui slujbă”, trei sate: “un sat la Cobâla, unde este casa lui, unde [este] a fost Veriș Stanislav, iar alt sat la gura Jeravățului, unde cade în Bârlad, anume unde au fost cneji Lie și *Țigăneștii*, iar al treilea sat pe Bârlad, unde este altă casă a lui, unde sunt cneji Tamaș și Ivan”¹¹. În Evul Mediu românesc, atât în Moldova cât și în Țara Românească, “cnejii de țigani” erau etnici rromi și aveau rol de intermediari între comunitatea rromă și stat. De observat că textul documentului datează din anul 1414, dar se referă la o situație existentă în trecut (“unde au fost cneji Lie și *Țigăneștii*”).

Originea robiei

O problemă deosebit de importantă o reprezintă originea acestei robii, pentru întreaga populație rromă. Desigur, existau sclavi în Evul Mediu timpuriu pe întreg cuprinsul Europei, precum și în Asia, dar aceștia erau, în principal, prizonieri de război, care nu aveau posibilitatea să se răscumpere. În Țările Române, situația era diferită. Dacă erai “țigan” erai automat rob. Deoarece foarte rar se întâmpla ca un “țigan” să nu fie și rob, în scurt timp, “țigan” a ajuns să însemne “rob” și, astfel, în documentele vremii, sunt puține cazurile când apare în aceste situații cuvântul “rob” în dreptul “țiganilor”, menționându-se simplu “țigan”.

S-a spus de către unii istorici că românii ar fi moștenit instituția robiei și pe robii rromi de la vecinii lor din Răsărit, tătarii¹². Aceștia obișnuiau, într-adevăr, să-și transforme prizonierii de război în robi. Însă, la venirea lor în Țările Române, rromii aveau statut de oameni liberi, fiindcă, dacă ar fi fost robi în Bulgaria, stăpânii lor nu i-ar fi lăsat să plece în număr așa de mare și ar fi încercat să-i aducă înapoi, chiar și pe cei care ajunseseră în Țara Românească. Dacă rromii în Moldova au venit de la sud de Dunăre, din Grecia și Bulgaria și ar fi trecut prin Țara Românească, atunci înseamnă că, inițial, nici în Țara Românească rromii nu erau robi fiindcă ar fi fost obligați să rămână aici și nu ar fi putut pleca mai departe. Rromii erau liberi în

¹⁰ DRH, B, I, p. 32-33.

¹¹ DRH, A, vol. I, doc. 37, p. 52; DIR, A, sec. XIV-XV, vol. I, p. 33.

¹² N. Iorga, *Istoria Românilor*, București: Editura Enciclopedică, 1993, p.110; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, București: Editura All, 2000, p. 338.

Transilvania și în tot restul Europei, ceea ce ne duce la concluzia că, atunci când au plecat din Bulgaria și au trecut la nord de Dunăre, a existat o perioadă în care s-au putut mișca liber și s-au putut așeza unde voiau, și în Țara Românească și în Moldova, după aceasta ei fiind robiți. Acest lucru apare, cu atât mai mult posibil, luând în calcul și caracterul pașnic al noilor veniți care se deosebeau fundamental de firea războinică și de organizarea militară a migratorilor anteriori. În Evul Mediu, toți rromii care veneau în țară deveneau automat robi ai domnului, dar în a doua jumătate a secolului XIV și la început de secol XV, când autoritatea domnească era încă slabă, boierii puteau ușor înrobi micile grupuri de nomazi pașnici așezați pe moșiile lor. Credem că un element important care să confirme ipoteza libertății inițiale a rromilor ar fi o serie de libertăți acordate de stăpânii robilor, între care, cele mai importante ar fi libertatea de mișcare în țară - robii seminomazi plătind doar o dare anuală către stăpâni - și autonomia comunității, indiferent dacă era nomadă sau sedentară, în exercitarea dreptului de judecată intern.

Toți robii rromi ai unui stăpân formau "țigănia" acestuia și locuiau, în principal, la marginea satelor de români sau în sate integral rrome. O "țigănie" varia ca dimensiune după numărul de robi deținuți și putea fi mărită dacă stăpânul cumpăra sau dacă moștenea de la familie mai mulți robi. Existau trei mari "țigăanii", denumite după stăpânii în a căror proprietate se aflau. Cea mai mare era "**țigănia domnească**", formată din robi care aparțineau domnitorului țării și soției acestuia. Toți rromii din țară care nu aveau un stăpân aparțineau domnului, la fel și cei care veneau din alte țări și care deveneau automat robi ai acestuia. A doua "țigănie" era "**țigănia mănăstirească**" sau **călugărească** și îi cuprindea pe robii rromi care aparțineau mănăstirilor, bisericilor, schiturilor și oricărui alt așezământ bisericesc. "**Țigănia boierească**" cuprindea pe robii aflați în proprietatea boierilor. Termenul de "țigănie" desemnează și astăzi concentrații mai mari de populație rromă în anumite sate sau cartiere din orașe.

Atestarea rromilor în țările europene

Pentru alte țări ale Europei, prezența rromilor este atestată de unele documente așa cum arată Gh. Sarău¹³, după cum urmează: 1387 - în Slovenia; 1425; în Danemarca la 1433; în Bosnia la 1443, în Polonia la 1501; în Rusia la 1501; în Scoția la 1505; în Suedia la 1512, în Anglia la 1513, în Albania la 1522; în

¹³ G. Sarău, *Op. cit.*, p. 29.

1399 - în Cehia; în Germania la 1407; în Elveția la 1414; în Franța la 1418; în Belgia la 1419; în Olanda la 1420; în Italia la 1422; în Slovacia la 1423; în Spania la Portugalia la 1526; în Norvegia la 1540; în Finlanda la 1559; în Țara Galilor la 1579.

Statutul social-economic și politic al comunităților de rromi

Din Țara Românească rromii se deplasează constant, până la sfârșitul Evului Mediu, în Moldova. *Cronica moldo-germană* arată că Ștefan cel Mare, cu ocazia expediției în Țara Românească din anul 1471, a luat “17 000 de țigani cu dânsul în robie”, cifra fiind, desigur, exagerată¹⁴.

Pe teritoriul Țării Românești și al Moldovei, în Evul Mediu, o parte însemnată dintre “robii țigani” și-a continuat pe mai departe modul de viață semi-nomad, în special cei aflați în “țigănia” domnească, în timp ce ceilalți robi au fost așezați (vătrașii) pe moșiile domnești, mănăstirești și boierești, unde vor lucra în condiții grele pământul. Dintre aceștia, o parte va rămâne la curtea stăpânilor, îndeletnicindu-se cu diferite ocupații casnice, situație întrucâtva mai bună decât a robilor “de ogor”. Robii aparțineau domnitorului țării, boierilor și mănăstirilor.

I. *Rromii domnești*, adică toți robii din țară care nu aparțineau mănăstirilor sau boierilor, aveau dumiri specifice, în funcție de meserii, după cum urmează:

Aurarii sau “rudarii” erau cei mai numeroși dintre robii domnești și plăteau domnului o anumită cantitate de aur scoasă din râurile ce străbat Moldova și Țara Românească. Procedul de lucru îl constituia spălarea nisipului și pietrișului adus de ape din munți¹⁵. Ei sunt atestați pentru prima dată în anul 1620 în Țara Românească¹⁶. Alături de aceștia mai erau *băieșii transilvani*, care se deosebeau de primii prin aceea că scoteau aurul din pietrele munților, din locurile numite băi, având un anumit procedeu pentru curățirea lui.

După dispariția acestei ocupații, datorită epuizării resurselor de nisip aurifer, rromii “aurarii”(rudari ori băieși) au început să prelucreze lemnul, confecționând vase, în special linguri, blide și alții, primind astfel denumirea de *lingurari*. Ei depindeau în continuare de domn și obișnuiau să se așeze prin locurile împădurite, cu copaci buni, din care își lucrau obiectele casnice. O parte

¹⁴ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, publicate de Ion Bogdan. Ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, 9.30.

¹⁵ Fr. Griselin, *Istoria Banatului Timișan*, trad. N. Bolocan, București, 1926, p. 295; G. Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București: Fundația Regele Carol I, 1939, p. 31.

¹⁶ DIR, B, XVII, vol. III, p. 456, doc. 413.

dintre ei, cam din secolul al XIX-lea, a început să facă cărămizi, dată fiind cererea de atunci, consacându-li-se, astfel, denumirea păstrată și astăzi, cea de *cărămidari*.

O categorie marginală o reprezentau *netoții*, care duceau un mod de viață sălbatic și excelau în hoții. Este posibil ca acest neam al netoților să fi rămas, de la sosirea lor în Țara Românească, nerobit de stăpânii de moșii și de domn, ei evitând contactul cu aglomerările umane datorită fricii de robie.

Lăeșii erau de meserie *fierari*. Ei erau în acele vremuri meșterii cei mai iscusiți în prelucrarea fierului. Vechile scrieri relatau că aceștia erau chemați adesea de către domn și boieri pentru a făuri unelte și arme.

Căldărarii prelucrează arama și confecționează căldări și vase de bucătărie, cazane pentru țuică etc.

Pieptănarii confecționau din oase piepteni.

Zlătarii sau *inelarii* confecționau inele și alte bijuterii din aur și din argint.

Ursarii au venit din sudul Dunării și se îndeletniceau cu purtarea prin sate și mahalalele târgurilor a urșilor îmblânziți unde îi jucau tot anul. Erau nomazi și locuiau în corturi. Se mai îndeletniceau și cu creșterea catârilor și cu confecționarea ciururilor și a altor obiecte mărunte din metal.

Spoitorii se ocupă cu cositoritul căldărilor făcute de căldărari.

Geambașii aveau ocupație caracteristică vânzarea-cumpărarea cailor sau chiar și furtul acestora.

Lăutarii cântau la curțile boierilor și în crâșmele din satele și orașele țării.

Clopotarii confecționau clopote pentru biserici și tot ei le și trăgeau.

Florăresele și *lustrangii* de ghete erau meseriași rromi ce aveau să apară mai târziu. Toate aceste delimitări le datorăm lui C. J. Popp Șerboianu¹⁷, lui Gh. Sarău¹⁸ și lui Vasile Burtea¹⁸, cea mai mare parte a lor putând fi întâlnită în documente încă din secolul al XVII-lea.

II. *Rromii mănăstirești* se ocupau cu treburile mărunte de la mănăstire și cu lucrarea moșiilor. Numărul lor era relativ ridicat, mănăstirile având cei mai mulți robi rromi. Aceștia proveneau îndeosebi din înzestrări din partea domniei, testamente, donații, schimburi, cumpărări. Condițiile lor de viață erau grele, fugind de pe domeniile mănăstirilor ori de câte ori aveau ocazia.

¹⁷ C.J. Șerboianu, *Les Tsiganes...*, Paris: Payot, 1939.

¹⁸ Gheorghe Sarău, *Op. cit.*, p. 122- 129; Vasile Burtea, *Neamurile de rromi și modul lor de viață*, în raportul lui J.P. Liègeois și al lui Nicolae Gheorghe " Rromii: o minoritate a României", Oradea, 1996, p. 2-4.

III. *Rromii boierești* cuprindeau “țigani” de curte și “țigani” de ogor. Robii de ogor munceau moșiile boierilor, iar cei de curte aveau ocupații, precum: slujnice sau feciori în casă, bucătărese, spălătorese, cusutorese, pitari, sacagii, vizitii, birjari,

cizmari, lăutari etc. O categorie aparte o formau argații, îngrijitorii și crescătorii de animale: văcari, porcari, bivolari, herghelegii, găinărese etc. Robii de la curte erau conduși de către un vătaf rrom, care era răspunzător față de stăpân.

Robii erau valoroși pentru boier, dar, totuși, boierii nu le făceau viața mai ușoară. Când un rob fugea de pe moșie în Țara “Ungurească” (cum era numită în Evul Mediu Transilvania) sau în Moldova, erau depuse toate eforturile pentru a-l aduce înapoi. O altă destinație pentru fugarii rromi o reprezenta Imperiul Otoman, unde, odată ajunși, se întâmpla uneori ca aceștia să se “turcească”, trecând, așadar, la religia musulmană. Într-un document din 14 noiembrie 1644¹⁹ se specifică foarte clar care este obiceiul din vechime al Țării Românești în privința dreptului de stăpânire asupra robilor. Chiar și după 20 de ani, fiind aflați în stăpânirea lui Mihai, judele Brașovului, Matei Basarab, cere reîntoarcerea unor robi rromi la vătaful Luca logofăt, stăpânul lor de drept.

Lămurirea neînțelegerilor de tot felul, în special clarificarea apartenenței la un stăpân, se făcea prin delegarea unor boieri de încredere care să cerceteze cazul și să aducă martorii (boieri sau oameni înțelepți și respectați), care mărturiseau, în cazul respectiv, iar mărturia lor era hotărâtoare în aceste situații. De asemenea, domnitorul citea cărțile scrise de înaintașii săi și vedea ce hotărâseră ei în această privință.

Legislația privitoare la rromi

Statutul juridic al robilor rromi nu cunoaște reglementări scrise care să cuprindă toate situațiile conflictuale ce puteau să apară între aceștia și alte persoane. Însă documentele oglindesc, în mare măsură, obiceiul “din vechime” privitor la robi, obicei care intră treptat în alcătuirile de legi de mai târziu, din secolele XVII-XIX. Reglementările moldovene completează pe cele din Țara Românească, nefiind deosebiri majore în statutul juridic al robilor din cele două țări române.

¹⁹ *Cat. Doc. Ț. R.*, vol. V, p. 618.

Robii rromi pe parcursul întregii perioade de sclavie în care s-au aflat în cele două țări române, nu beneficiază de un statut juridic care să le confere drepturi minime și să-i apere în judecăți. “Robul nu este subiect de drepturi” el fiind asimilat proprietăților stăpânului, spuneau Al. Georgescu și Ovid Sechelarie²⁰. Conflictele dintre rob și o persoană liberă, străină de familia stăpânului robului, deveneau un conflict între stăpânul robului și persoana în cauză. Robul nu este răspunzător pentru actele sale, acestea privindu-l pe stăpân, dar în cazuri mai grave (furt de cai, ucidere etc.) stăpânul putea renunța la rob și nu mai acorda despăgubiri, robului urmând a-i fi aplicată pedeapsa care putea fi cea capitală. Foarte bine ilustrează aceasta un document din 17 mai 1652 care ne arată că Radu, mare comis, răscumpără de la moarte, cu o sumă mare de bani, un “copil de țigan”, care comisese o faptă gravă²¹.

Carte românească de învățătură, prima culegere de legi din Moldova, stabilea la anul 1646 câteva repere în privința drepturilor și a obligațiilor robilor rromi. Astfel, robul cumpărat era dator să-și ajute stăpânul²², iar robul care se făcea vinovat de ceva în fața stăpânului său trebuia să-i suporte pedeapsa, bătaia pe care o primea fiind administrată cu bățul ori cu biciul, robul putându-se împotrivi doar dacă stăpânul era pe cale să-l omoare. În acest caz robul își putea chiar ucide stăpânul, fără a suporta vreo pedeapsă²³.

În fapt, stăpânii puteau să le facă orice robilor, numai să nu-i omoare. Legea era că, dacă un rob era omorât, ucigașul trebuia să-l plătească²⁴ sau putea chiar să fie și el omorât pentru această crimă. La data de 28 mai 1634, Marica, nevasta unui boier, era chemată în fața domnului Radu Vodă, care vrea s-o omoare, pentru că jupânița sugrumase doi copii de țigan cu mâinile ei.

Răpirea roabei reprezenta aceeași vină ca și răpirea unei fecioare, ori a unei femei măritate, văduve etc.²⁵. Jignirea robului, fără motiv, de către altul, în afara stăpânului său, era considerată jignire a stăpânului și era pedepsită, dar jignirea robului vinovat de ceva nu era ocară și pentru stăpânul acestuia²⁶.

²⁰ Al. Georgescu, O. Sachelarie, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611-1831*, București: Ed. Academiei, 1982, p. 112.

²¹ *Cat. Doc. Ț.R.*, vol. VII, p. 241, doc. 688.

²² *Carte românească de învățătură*. Ediție critică, București: 1961, p. 101.

²³ *Idem*, p. 154.

²⁴ *DRH, B, XXIII*, doc. 190.

²⁵ *Carte românească pentru învățătură*, p. 130.

²⁶ *Idem*, p. 154.

Căsătoria

Doi robi se puteau căsători, însă cu acceptul stăpânului, iar dacă aveau stăpâni diferiți, era nevoie de aprobarea ambilor stăpâni. În mod obișnuit, se ajungea la o înțelegere între aceștia; fie că un stăpân îl cumpăra pe robul care urma ca, prin căsătoria cu celălalt, să vină pe moșia sa, fie că se făcea un schimb compensator, stăpânul dând pentru robul pe care-l obținea un alt rob, de o valoare egală sau apropiată. Pentru această situație, majoritatea documentelor secolului al XVII-lea specifică “țigan pentru țigan, după cum este legea”. În documentul din 29 iunie 1634, apare faptul că “țiganul” Radu Guze din “țigănia” mănăstirii Bistrița era căsătorit cu o “țigancă” a căpitanului Răzvan. Stăpânii nu-i despart, dar Radu Guze plătește impozit separat ²⁷. Erau însă frecvente și căsătoriile fără voia stăpânilor. La 18 iulie 1777, de pildă, un “țigan boieresc” din Moldova fuge în Țara Românească, unde se căsătorește cu o “țigancă” boierească. Boierul din Moldova este despăgubit de boierul din Țara Românească, care îi păstrează pe rob și pe copiii lui ²⁸.

Căsătoriile între robi și oamenii liberi, atât în Muntenia cât și în Moldova, până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, se făceau după regulile prevăzute în “obiceiul pământului”, ceea ce înseamnă, după vechile obiceiuri și tradiții ale țării.

Căsătoriile făcute de romi, după obiceiul lor, adică fără a cere voie de la stăpânii lor, nu erau luate în seamă, femeia și copiii acesteia revenind stăpânului ei. Se impunea juzilor romi să supravegheze ca astfel de căsătorii să nu se facă, în caz contrar erau pedepsiți, atât ei cât și robii în cauză ²⁹. Aceste căsătorii se petreceau de cele mai multe ori fără ca stăpânii robilor să știe de ele și să le încuviințeze. De obicei, femeia fugea la bărbat și, până a putea fi despărțiți aveau și copii împreună. În multe rânduri, familia era despărțită, iar copiii erau împărțiți între stăpâni sau între moștenitorii acestora.

Un rom sau o romnie, eliberați de robie, nu aveau drept de a se cununa cu oamenii liberi; numai copiii lor erau liberi pe deplin, bucurându-se de toate drepturile unei persoane libere ³⁰.

²⁷ DRH, XXIV, p. 415.

²⁸ *Acte judiciare din Țara Românească 1775-1781*, București: Ed. Academiei, 1973, p. 408-409.

²⁹ B. Th. Scurtulescu, *Situația juridică și economică a țiganilor din Principatele române*. Teză pentru doctorat, Iași, 1938, p. 21.

³⁰ *Idem*, p. 23.

În Muntenia, în anul 1714, mitropolitul țării, datorită faptului că un om liber căsătorit cu cineva în stare de robie devenea rob, interzice preoților să mai dea binecuvântarea la cununie în aceste situații. Odată cu trecerea timpului însă, lucrurile încep să se schimbe spre bine, dar într-o măsură foarte mică.

Constantin Mavrocordat, domnitorul Moldovei, în martie 1743, interzice stăpânilor să-i despartă pe soții "țigani", care aparțineau unor proprietari diferiți ³¹. Copiii rezultați din această căsătorie puteau în continuare să fie împărțiți între stăpâni, dacă aceștia nu cumpărau întreaga familie pentru a nu o despărți. Situația era aceeași și pentru Țara Românească.

Femeia era plătită cu 50 de lei, iar bărbatul cu 70 lei. Însă cei care știau o meserie trebuia să fie plătiți mai bine, întrucât la prețul pentru om se adăuga prețul pentru meseria pe care o cunoșteau. Totodată, copiii nu mai puteau fi despărțiți de părinții lor, căci unul dintre stăpâni trebuia să cumpere întreaga familie de robi. Copiii peste 16 ani erau plătiți ca adulți, iar cei sub această vârstă - la jumătate din preț ³².

În secolul al XVIII-lea, au loc schimbări în ceea ce privește căsătoriile mixte (rrom cu româncă sau român cu rromnie). Până atunci, regula era că soțul liber, prin căsătoria cu o roabă, devenea rob, ca și copiii născuți din această legătură.

Așezământul lui Constantin Mavrocordat interzicea căderea în sclavie a persoanelor libere care se căsătoreau cu sclavi rromi. Copiii care se nășteau erau liberi. *Se pare că în epoca imediat anterioară adoptării acestei măsuri, căsătoriile mixte erau frecvente. Pentru boieri ele erau un mijloc de a-și spori numărul robilor, dar pentru stat ele însemnau însă o pierdere, țăranul transformat în rob particular fiind scutit de bir și de celelalte obligații publice. De aceea, este posibil ca renunțarea la obiceiul care făcea posibilă înrobirea românilor să se fi făcut și din considerente fiscale*, ne spune V. Achim ³³. În anul 1766, legea a interzis aceste căsătorii, oprindu-i pe preoți să cunune în astfel de situații. Dacă s-a produs, totuși, căsătoria, soții trebuia să fie despărțiți, dar copiii rămâneau liberi ³⁴.

³¹ G. Potra, *Contribuțiuni...*, p. 107.

³² V. Achim, *Op. cit.*, p. 42.

³³ *Idem*, p. 42.

³⁴ I. Peretz, *Robia*. Curs de istoria dreptului român, vol. IV, București, 1939, p. 47-54.

“*Sobornicescul hrisov* din 1785 interzice cu desăvârșire căsătoriile între “moldoveni” și “țigani” și declară nevalabile aceste căsătorii. Copiii născuți din asemenea căsătorii erau considerați “țigani”, deci robi. Aceasta a însemnat întoarcerea la “obiceiul ce s-au urmat din vechi”, adică anularea reformei. În Moldova, fenomenul de înrobire prin căsătorie a fost remarcat până târziu”³⁵.

În Țara Românească, *Pravilniceasca Condică* din anul 1780 prevedea că robii care se căsătoreau cu o femeie slobodă erau despărțiți de îndată, iar copiii care se nășteau deveneau slobozi³⁶. În situația înrobirii prin intermediul căsătoriei, oamenii liberi dădeau scrisori la mâna egumenilor că acceptă de bună voie noua situație, că vor munci la fel ca ceilalți robi, că nu vor umbla niciodată să-și recapete libertatea, adică făcând apel la justiție.

Proprietatea

Romii liberi posedau proprietăți imobiliare, asupra cărora dispuneau după voință. Astfel, le puteau vinde, schimba, dona sau lăsa prin testament. De exemplu, la 1 iunie 1760, Chiriac “țiganul” cu soția sa Ioana au vândut cu suma de 25 lei un loc al lor din târgul Bârladului³⁷.

În Țara Românească, la anul 1670, aflăm că Antonie voievod întărește pitarului Radu Țigănescu stăpânirea unui loc, de pe care să gonească pe rumânii și “țigani” care au acolo case (să-și facă altele unde vor putea), și să-i oblige să-și plătească chiria până la aceea dată³⁸.

Actele de vânzare-cumpărare ale robilor se făceau ca și pentru vânzarea oricărui alt lucru, respectându-se regulile de întâietate. Adică, primul drept în cumpărarea lor îl aveau membrii familiei stăpânului, în primul rând copiii acestuia, frații, apoi rudele de gradul doi, rudele mai îndepărtate, urmau vecinii și, pe urmă, străinii de familie și de locurile respective. La redactarea actului trebuia să fie de față și un oarecare număr de martori. După încheierea actului, urma și confirmarea domnească, pentru ca nimeni să nu-i poată contesta valabilitatea. Existau și situații când un rob rrom vindea, la rândul lui, femeia sau copiii unui alt rrom, căruia îi era dator și nu-și putea plăti datoria. Prețurile variau după numărul de robi vânduți și după calitatea lor ca muncitori. Bărbații erau cei mai scumpi, fiind mai puternici și cunoscând meserii utile stăpânilor.

³⁵ V. Achim, *Op. cit.*, p. 42.

³⁶ *Pravilniceasca Condică, 1780*, Ediție critică, București: Editura Academiei, 1957, p.148/7.

³⁷ B. Th. Scurtulescu, *Op. cit.*, p. 28.

³⁸ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, București: Ed. Academiei, 1961.

Copii aveau prețuri mai mici, lucru absolut normal în condițiile unei capacități de muncă mai mici și ale riscului sporit de îmbolnăviri care-l prezentau. Copiii erau o investiție într-un viitor nesigur, atât pentru stăpâni, cât și pentru copii. Diferențele mari de preț în dreptul copiilor puteau fi cauzate, mai mult ca la adulți, de vârsta acestora, valoarea lor fiind sensibil alta la diferențe de numai câțiva ani. Prețul robilor în secolul XVII se modifică continuu, crescând, în 60 de ani, de aproape patru ori³⁹. Uneori “țiganul” domnesc, sau așa - zis *slobod*, silit de lipsa hranei sau din cauza datoriilor, se vindea pe sine pe un preț de nimic. Alteori, părinții își vindeau copiii din cauza foametei. La data de 29 iulie 1627, Băjan se vinde ca rob popii lane clisiarul pe 17 ughi și 1000 de aspri, iar popa lane se angajează să nu-l vândă, ci ca să-i fie “țăgan” de moștenire lui și copiilor lui⁴⁰. Existența robilor rromi în Țara Românească și Moldova cunoaște cele mai spectaculoase răsturnări de situații odată cu modificarea stării financiare a stăpânilor, vânzarea lor fiind de multe ori cea mai la îndemână modalitate de a plăti o datorie sau de a se răscumpăra din robia turcească sau tătărească.

Robii erau buni la orice, fiind echivalați cu orice are valoare, erau vânduți, sunt dăruți la cununie, ca zestre, dați pomană la mănăstire, pentru a le fi amintite stăpânilor numele la slujbe, erau schimbați pe animale, pentru “nădragi de postav”, erau dați “cap pentru cap” la eliberarea din “rumânie”, iar în cazul în care nu se supuneau și “vor umbla de capetele lor, cu semeție, să-i bată mult”⁴¹.

Organizarea socială a rromilor în Evul Mediu

Rromii sedentari (așezați) trăiau în grupuri, cel mai mic grup fiind familia. Pentru Țara Românească și Moldova, familia se regăsește în documente sub denumirea de sălaş, în Transilvania vorbindu-se uneori și de cort. Tipul de familie nu diferea de cel al țărănimii române majoritare, fiind o familie nucleară formată din bărbat, femeie și copii, în cazuri foarte rare copiii fiind și ei căsătoriți.

³⁹P. Petcuț, *Robii rromi în Țara Românească în prima jumătate a sec. Al XVII-lea*. Lucrare de licență, Universitatea București: Facultatea de Istorie, 2002.

⁴⁰ *DRH, B, XXI*, doc. 263.

⁴¹ *Cat. Doc. Ț.R., vol. V*, doc. 838.

La rromii nomazi sălaşul desemna mai multe familii grupate după rudenie ce practica aceeași meserie. Acesta mai era numit și ceată. În Transilvania, V. Achim ne spune că sălaşul era numit de obicei “companie”. În general, numărul familiilor care alcătuiau o ceată era mic, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea el ridicându-se la 30-40 de familii⁴². “Cetele erau alcătuite pe baze profesionale: aurari, lingurari, ursari etc.; în deplasarea lor prin țară pornea, de regulă, toată ceata”⁴³.

Ceata de rromi avea un șef propriu, care purta numele de *jude* sau *giude*, în Țara Românească și Moldova, și de *voievod* în Transilvania. Șefii cetelor erau aleși de membrii comunității, în cadrul unei adunări la care participa tot grupul și care se desfășura după un anumit ritual. Aceștia erau aleși dintre bărbații rromi considerați a fi cei mai puternici și cei mai înțelepți. Funcția era deținută pe viață, dar nu era ereditară. Aceste căpetenii constituiau un fel de aristocrație a rromilor.

Peste un număr oarecare de juzi era bulibașa care, în afară de încasarea impozitului, judeca toate neînțelegerile dintre familiile unei cete sau chiar neînțelegerile membrilor dintr-aceeași familie. Acesta judeca adulterele, înșelăciunile, bătăile, având și dreptul de aplicare a pedepselor.

În Transilvania rromii nu au fost robi, ci erau organizați, după modelul românesc, într-un voievodat, care avea o largă autonomie judiciară și era condus de un voievod. Câteva diplome, date de regii Ungariei și principii transilvăneni, în secolul al XV-lea și al XVI-lea, unor cete de rromi în frunte cu voievodul lor, ne arată acest aspect. În diploma din anul 1422, regele Sigismund confirmă voievodului Ladislau dreptul de judecată asupra supușilor lui rromi⁴⁴.

În rescriptul din anul 1476 al regelui Matei Corvin, în legătură cu rromii de la marginea orașului Sibiu, voievodului și vicevoievodului Transilvaniei le era interzis să-i mai judece pe rromi, dreptul de judecată revenind orașului Sibiu. Regele dorea, cu această ocazie, să conserve libertatea și drepturile rromilor și să le facă posibilă o viață liniștită și în conformitate cu obiceiurile lor⁴⁵. Rromii din Ardeal se aflau sub jurisdicția orașelor lângă care trăiau și pentru care îndeplineau diferite munci de reparare a zidurilor orașelor sau de ducere a corespondenței.

⁴² V. Achim, *op. cit.*, p.59.

⁴³ Idem, p. 59.

⁴⁴ Idem, p. 46.

⁴⁵ Adalbert Gebora, *Situația juridică a țiganilor din Ardeal (teză de doctorat)*, București: Ed. Universității din București, 1932, p. 14.

Dieta Transilvaniei hotărăște, la anul 1588, desființarea primului “voievodat al țiganilor”. Consecința a fost desființarea impozitului plătit de către rromi voievodului lor. Decizia Dietei este executată în anul 1607⁴⁶.

În perioada 1685-1686, izvoarele istorice ale Brașovului consemnează că nu mai există libertatea meseriilor în favoarea rromilor. Li se interzice astfel de a deține oi și li se ia dreptul de a face comerț. Singurele mijloace de a câștiga pâinea rămăneau comerțul cu cai, obișnuita lor ocupație, confecționatul cuielor și executarea de mici reparații, probabil la ghete, ne spune A. Gebora⁴⁷.

Când rromii se judecau cu cineva din afara cetii, cazul era de competența justiției statului. Acesta este aspectul cel mai important al autonomiei de care se bucurau comunitățile de rromi nomazi în Transilvania și în Ungaria, ca, de altfel, și în Țara Românească și în Moldova.

După dreptul de judecată, cea de-a doua atribuție importantă care revenea șefului rrom o constituie strângerea taxelor pe care comunitatea în ansamblu sau fiecare în parte le datorau statului, autorităților locale sau, în unele cazuri, stăpânului feudal pe a cărui moșie se aflau. Pentru aceasta șeful rrom era scutit de plata impozitului și de celelalte obligații. Judele sau voievodul îndeplinea, în acest fel, rolul de intermediar între comunitate și autorități.

În Țara Românească și în Moldova, statul, printr-o rețea de slujbași, supraveghează “țiganii domnești” dintr-o regiune sau pe toți “țiganii” de un anumit neam din toată țara sau dintr-o parte a ei. În primul document, care îi atestă, în 1458, în Țara Românească, ei poartă numele de “cnezi de țigani”⁴⁸. Ulterior, acești slujbași se numesc “vătăfi de țigani” sau “vornici de țigani”.

Supravegherea tuturor “țiganilor domnești” din țară era de competența unui înalt dregător. În Țara Românească această funcție revenea *marelui armaș*, iar în Moldova, din secolul al XVII-lea, *hatmanului*.

Un rrom este descris de preotul bucovinean Dimitrie Dan la 1892 astfel: *“Țiganul are o statură mijlocie, este slab și nicicând gras la trup, capul lui este bine proporționat, fața lui joasă, lată și de culoarea bronzului, nasul lui e mai ridicat*

⁴⁶ *Idem*, p. 28.

⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁸ *DRH, B, I, p. 201-202*

decât la europeni, gura e cam mare, grumazul scurt și tare, brațele sunt scurte, părul capului este creț și negru ca pana corbului, are ochii ca scânteia de sclipitori și, de regulă, de culoare neagră, dar, câteodată, suri sau albaștri, dinți albi ca zăpada și sănătoși.

Femeile de țigan, mai ales cele bătrâne, se ocupă cu căutarea în cărți, bobi, în palmă etc., cu descântecul, fermecătoria etc., toate fiind arte aduse din India. Deși ei își conformează portul după portul țării în care trăiesc, poartă pretutindeni cu mare plăcere peste cămașă o curea lată împodobită cu bumbi galbeni sau albi de metal, apoi o traistă de piele tot astfel decorată cu bumbi lucitori, lăncișoare și cruciuliți etc. Și astfel de obiecte lucitoare le place a-și anina peste tot unde se poate, astfel mai poartă cu mare plăcere mulțime de inele, verigi, ba chiar și cercei în urechi, ca să aibă noroc și să nu fie deochetați. Femeile, care, nu arareori, și mai ales în tinerețe, sunt de-o frumusețe rară, arată la alegerea toaletei lor mult gust; capul și-l leagă, mai ales în Bucovina, cu un șal mare galben sau roșu de lână, au predilecțiune pentru culori intense, fuste de lână cumpărate de la oraș și un cojoc mare din piei de oaie.

Atât fetele cât și nevestele poartă la gât salbe prețioase de monede vechi de argint și de aur în valoare de mai mulți galbeni. Copiii de țigan însă nu se îmbracă, ci aleargă pe drumurile satelor în costumul strămoșului Adam ”⁴⁹.

În secolul XVIII, Fr. Griselini, în Istoria Banatului Timișan, ne lasă următoarea descriere a rromilor întâlniți: “Înfățișarea lor extraordinară este întru toate uniformă. Au ochii negri strălucitori, de care culoare este și părul lor lung și creț; culoarea feței măslinie, buze roșii, dinți foarte albi; fața lor mai mult ovală, obraji puțin umflați, bărbia ascuțită și fruntea îngustă; la statură bine făcuți, nici unul pântecos”⁵⁰.

Istoricul Viorel Achim descrie în felul următor situația existentă în Transilvania. Până la mijlocul secolului al XVIII-lea rromii interesau autoritățile statului mai ales din punct de vedere fiscal, avându-se grija unei evidențe cât mai stricte a numărului lor și a impozitelor care trebuia să le plătească, după această dată, în timpul împărătesei Maria Tereza (1740-1780) și a fiului ei, Iosif al II-lea (1780-1790), s-a

⁴⁹ D. Dan, *Țigani din Bucovina*, Cernăuți, 1892.

⁵⁰ Fr. Griselini, *Op. cit.*, p. 147.

încercat o politică generală, cu caracter gradual, referitoare la sedentarizarea și asimilarea rromilor.

În timpul Mariei Tereza, s-au dat patru decrete în această direcție. În anul 1758 s-a decretat obligativitatea stabilirii rromilor într-un anumit loc, care trebuiau să plătească impozite la stat și aveau un număr de obligații față de nobil (nu puteau deține cai și căruțe, iar pentru părăsirea satului aveau nevoie de autorizație specială). În anul 1761, printr-un decret, li se dă numele de “țărani noi” sau “unguri noi”. Tinerii de peste 16 ani puteau fi înrolați în armată. Decretul din anul 1767, al treilea la număr, desființează jurisdicția voievodului asupra rromilor, ei fiind supuși sistemului administrativ obișnuit. Este interzisă folosirea limbii rromani, ca și portul și ocupațiile specifice rrome. Ultimul decret, din anul 1773, interzice căsătoriile între rromi, iar căsătoriile dintre rromi și persoane de altă etnie sunt reglementate strict. Copiii rromi cu vârste de peste cinci ani urmau a fi ridicați și încredințați unor familii nerrome. Toate aceste orânduirii i-au vizat pe rromii din regatul Ungariei, incluzând deci și regiunile din vestul României de azi.

Principatul Transilvaniei cunoaște extinderea acestor legi asupra sa în timpul lui Iosif al II-lea, care continuă politica promovată de mama sa în privința rromilor. O ordonanță în 59 de puncte, dată la 9 oct. 1783, hotăra, pentru rromii din Ungaria și Transilvania, următoarele:

- se interzice rromilor să mai locuiască în corturi;
- de acum încolo rromii se supun judecătorului sătesc;
- copiii rromi de la patru ani în sus urmează ca, cel puțin tot la al doilea an, să fie repartizați în așezările vecine;
- nomadismul este interzis; rromii sedentari au voie să meargă la târg sau în altă parte, numai în cazuri de necesitate și cu aprobare specială;
- rromii nu mai pot deține cai cu scopul de a-i vinde; țărani rromi au voie să aibă cai, doar pentru a-i folosi la muncile agricole.
- devine obligatorie folosirea îmbrăcăminții și a limbii locuitorilor majoritari;
- dacă vorbeai în limba rromani erai pedepsit cu 24 de lovituri de bătă;
- se interzice rromilor să-și schimbe numele;
- casele trebuie numerotate;
- se interzic căsătoriile între rromi;

- autoritățile judiciare locale înaintează lunar rapoarte asupra modului de viață a rromilor din district;
- limitarea pe cât posibil a numărului de rromi muzicanți;
- cerșitul este interzis;
- copiii rromi trebuie să meargă la școală, sub răspunderea preotului;
- în vederea sedentarizării rromilor, feodalii trebuiau să le pună la dispoziție o bucată de pământ;
- cei care își vor părăsi locuințele și slujbele vor fi tratați ca vagabonzi și readuși la locurile lor ⁵¹.

Desigur că aceste dispoziții nu s-au aplicat în totalitatea lor în nici o parte din teritoriile amintite mai sus, existând diferențieri de amplitudine de la o provincie la alta. Același Viorel Achim spune că, din punct de vedere fiscal, existau, în Transilvania, trei categorii de “țigani”:

1) “Țiganiii fiscali spălători de aur”, care, în baza unei autorizații, se ocupau cu strânsul aurului din nisipul unor râuri. Activitatea lor era supravegheată de oficiile montanistice și ei se aflau sub jurisdicția acestora. Îndeletnicirea era sezonieră, rromii fiind, de fapt, nomazi, la anul 1781 numărând 1291 familii.

2) “Țiganiii fiscali taxaliști” plăteau erariului o taxă anuală. Erau nomazi, organizați în cete conduse de voievozi. În anul 1781, numărau 1239 de corturi cu 26 voievozi.

3) “Țiganiii care țineau de mării proprietari de pământ și de orașe”. Erau iobagi sau jeleri pe moșiile nobiliare, în principal ocupându-se cu diferite meșteșuguri. La anul 1781 erau 12686 capi de familie împreună cu soțiile lor ⁵².

Dezrobirea

O mare parte a populației rome era deja așezată în localități înainte de epoca dezrobirii. Mihail Kogălniceanu, la anul 1837, remarca faptul că rromii așezați în sate și orașe aveau locuințe stabile, că și-au uitat cu totul limba, și-au pierdut moravurile și obiceiurile pe care le aveau ceilalți rromi nomazi, astfel încât nu mai puteau fi deosebiți de români ⁵³.

⁵¹ V. Achim, *Op. cit.*, p. 70-71.

⁵² *Idem*, p. 74.

⁵³ Despre dezrobire la: M. Kogălniceanu, *Schiță despre țigani*, trad. G. Ghibănescu, Iași, 1900; idem, *Dezrobirea țiganilor. Ștergerea privilegiilor boierești. Emanciparea țăranilor*, București: Tipografia Carol Göbl [discursul rostit în ședința solemnă din 1/13 aprilie 1891 la Academia Română], 1891; G. Potra, *Contribuțiuni...*, p. 107-118; V. Achim, *Op. cit.*, p.76-98.

Până la eliberarea din robie nu au existat măsuri speciale din partea statului în vederea sedentarizării lor, aceasta producându-se într-un mod natural. Statul și particularii încep să-și închirieze, pentru sume însemnate de bani, robii, care sunt tot mai mult folosiți în agricultură, odată cu creșterea importanței acesteia.

Boierii tineri care erau proprietari de robi călătoresc în Europa și învață la Universitățile din Paris, Viena, Berlin, iar când se reîntorc în țară își dau seama că robia rromilor este o rușine a țării în fața statelor civilizate și încearcă a schimba acest lucru ⁵⁴.

Eliberarea rromilor din robie a fost prima mare reformă socială și a durat aproximativ 20 de ani. În anul 1839, este desființată interdicția de căsătorie cu români, respectiv cu românce, iar în anul 1844 se interzice desfacerea cununii dintre rob și liber. În aceste cazuri, cel aflat în robie devine om liber, el fiind obligat să se răscumpere, plătind stăpânului pentru persoana sa. Dacă nu avea acești bani, ei aveau să fie dați cu împrumut din fondul veniturilor bisericesti. Copiii rezultați din căsătoriile între persoane libere și robi erau liberi.

Prima lege care a desființat robia unei categorii de rromi a fost adoptată, în Țara Românească, la 22 martie 1843. Câțiva ani mai târziu, la 11 februarie 1847, la propunerea domnitorului Gheorghe Bibescu, se votează o lege prin care sunt eliberați din robie toți rromii mitropoliei, ai episcopiiilor, ai mănăstirilor și metocurilor, ai bisericilor și ai oricărui alt așezământ public. Legea nu prevede nici o despăgubire. Impozitul pe care statul urma să îl încaseze de la persoanele eliberate urma să servească la răscumpărarea robilor pe care boierii îi vor vinde.

În Moldova, la 31 ianuarie 1844, la propunerea domnitorului Mihail Sturza, a fost adoptată legea care îi elibera pe rromii aparținând bisericii și mănăstirilor. Impozitele adunate de la ei formau un fond special destinat răscumpărării robilor pe care particularii îi scot la vânzare. La 14 februarie 1844, a fost votată legea prin care robii statului, atât cei așezați în localități cât și cei nomazi, deveneau liberi, dobândind aceleași drepturi ca și ceilalți locuitori ai țării.

⁵⁴ G. Potra, *Contribuțiuni...*, p. 108-110; V. Achim, *op. cit.*, p. 85.

Barbu Știrbei (1849-1856), noul domnitor al Țării Românești de după Revoluția de la 1848, este interesat de problema robilor rromi. La 22 noiembrie 1850, a fost dată o poruncă domnească, prin care se interzicea ca familiile de rromi să mai fie despărțite prin vânzare sau donație. Sunt interzise și vânzările de rromi între particulari, atunci când este vorba de una până la trei familii; proprietarul trebuia să se adreseze statului care îi cumpăra și îi punea imediat în libertate. În anul următor, se ia hotărârea ca statul să-i cumpere pe robii care sunt bătuiți de stăpânii lor. La 20 februarie 1856, a fost desființată robia rromilor particularilor, care primeau despăgubire 10 galbeni pentru fiecare individ.

În Moldova, la cererea domnitorului Grigore Alexandru Ghica, Petre Mavrogheni și Mihail Kogălniceanu au redactat un proiect de lege prin care se desființa robia ultimei categorii de rromi robi, cea a "particularilor". Legea a fost votată, la 22 decembrie 1855, de către Divanul Obștesc al țării. Proprietarii urmau să primească o despăgubire de 8 galbeni, pentru lingurari și vătrași, și de 4 galbeni pentru lăieși. Robii au fost eliberați, dar statul nu a dat rromilor pământul și uneltele necesare lucrării lui, cu toate că, din punct de vedere juridic, au fost asimilați țărănilor și plăteau impozit la stat. Astfel, rromii au trebuit să lucreze mai departe pe pământul foștilor stăpâni, viața lor neschimbându-se semnificativ. Abia prin reforma agrară din anul 1864, din timpul lui Al. I. Cuza, unii rromi primesc pământ, devenind mici țărani proprietari de pământ.

În Țara Românească, statistica întocmită de Ministerul de Finanțe în anul 1857 îi înregistrează pe toți rromii eliberați, pe categorii de proveniență. Exista un număr de 33 267 familii de "emancipați", ceea ce înseamnă aproximativ 166 335 persoane. Având în vedere că în țară existau, conform aceleiași statistici, 466 152 familii ($\times 5 = 2\,330\,760$ suflete), înseamnă că robii emancipați reprezentau 7,13% din populația țării.

În Moldova, începând cu anul 1856, când au fost eliberați robii particularilor, rromii nu mai figurează în statistici, fiind considerați români. Estimările din epocă ne dau cifre care se situează în jurul valorii de 100 000 - 120 000 rromi, ceea ce dintr-un total al populației Moldovei de 1 463 927 (recenzate la 1859) procentul era tot cam 7%⁵⁵. În total, în Țara Românească și în Moldova, trăiau aproximativ 200 000 - 250 000 de rromi, însemnând o treime din numărul rromilor din Europa⁵⁶.

⁵⁵ V. Achim, *op. cit.*, p. 82-83.

⁵⁶ J. A. Vaillant, *Les Rômes. Histoire vraie des vrais Bohémiens*, Paris, 1857, p. 481-482.

După “dezrobire” și până la începutul secolului XX, se constată un proces demografic de emigrare a unor grupuri mici de rromi, care pleacă în țări din Europa Centrală și de Vest și Rusia. Grupuri însemnate de rromi ajung și în America, Australia și Africa de Sud.

Perioada interbelică

După realizarea Marii Uniri și după formarea statului România, numărul populației de rromi a crescut datorită numărului mare de rromi care trăiau în Transilvania, unde nu fuseseră robi, și din Basarabia, dar la recensământul general din anul 1930 s-au declarat *țigani* 262 501 persoane, adică 1,5% din populația țării⁵⁷. 221 726 rromi (84,5% din total) locuiau în sate, iar 40 775 (15,5%) în orașe. O simplă comparație între cifrele anterioare - care numai pentru Țara Românească și Moldova dădeau această cifră - și rezultatele recensământului din 1930 denotă că rezultatele lui nu redau exact numărul rromilor care trăiau în România. Ion Chelcea, în anul 1944, considera că numărul rromilor ar fi fost de 525 000⁵⁸.

Multe ocupații sunt abandonate de rromi, ca urmare a concurenței care își face apariția pe piață, determinând, în acest fel, o reorientare care duce la practicarea unui comerț ambulant, mai ales cu produse textile.

Perioada interbelică se remarcă prin începutul mișcării rrome de emancipare și prin apariția unor învățați rromi cărora nu le-a fost rușine să recunoască faptul că sunt rromi. Au fost înființate organizații socio-profesionale proprii, cea mai importantă fiind Asociația Generală a Țiganilor din România, înființată în martie 1933, la București, de Calinic I. Popp-Șerboianu. Se aveau în vedere: alfabetizarea, publicarea de cărți privind istoria rromilor, înființarea unei universități populare rrome, a unui “muzeu național” rrom, înființarea de ateliere unde să lucreze rromi, colonizarea tuturor rromilor nomazi, înființarea de “sfaturi județene” și a unui “sfat suprem al bătrânilor” pentru rezolvarea unor litigii între rromi etc⁵⁹.

G. A. Lăzărescu-Lăzurică, scriitor și gazetar rrom, inițial colaborator al lui Șerboianu, a părăsit Asociația și a pus bazele Uniunii Generale a Rromilor din România, al cărei prim congres (8 octombrie 1933) a ales comitetul de conducere și ca președinte activ pe Lăzurică, iar ca președinte onorific pe muzicianul Grigoraș

⁵⁷ Datele din recensământul din 1930 privitoare la rromi au fost preluate din V. Achim, *Op. cit.*, p. 120-122.

⁵⁸ I. Chelcea, *Țiganii din România. Monografie etnografică*, București: Imprimeria Institutului Statistic, 1944, p. 63-65.

⁵⁹ V. Achim, *Op. cit.*, p. 128-129.

Dinicu. Sub următorul președinte, Gheorghe Niculescu⁶⁰, U.G.R.R. s-a dovedit activă în relațiile rromilor cu autoritățile și a editat organe de presă proprii: *O Rom* la Craiova (septembrie-octombrie 1934) și *Glasul Rromilor* la București (1934-1941).

“Problema” rromilor în timpul regimului Antonescu

Apariția “problemei” rromilor este, pe de-o parte, consecința evoluției naționalismului românesc, iar pe de altă parte a modificării regimului politic din România, prin guvernarea generalului Ion Antonescu. Politica de “românizare”, care a dus la deportarea rromilor în Transnistria în vara și la începutul toamnei lui 1942 a constituit, așa cum a declarat mareșalul Ion Antonescu la procesul său din 1946, propria hotărâre. Deportarea s-a făcut în baza unui recensământ din data de 25 mai 1942⁶¹, care a clasificat rromii propuși pentru deportare în două mari categorii: 1) rromi “nomazi” (căldărari, lingurari) și 2) rromi “stabili” care nu aveau mijloace de existență sau ocupații precise ori care făcuseră pușcărie. Dintre rromii “stabili”, au fost astfel recenzați pentru deportare 4.496 bărbați, 4.710 femei și 10.011 copii, 601 vehicule și 1151 animale. Evacuarea rromilor nomazi a fost făcută potrivit ordinului nr. 1051, din data de 24 mai 1942, al Ministerului Afacerilor Interne, ce urma ordinului 70/942 al Președinției Consiliului de Miniștri. Între 1 iunie - 18 iulie 1942, au fost evacuate în Basarabia 81 de sălașe cu 5842 membri (61% din totalul care trebuia evacuat), din Basarabia fiind evacuate în Transnistria 54 de sălașe cu 5027 membri (53% din totalul care trebuia evacuat în Transnistria). Au fost deportați în jur de 40.000 de rromi, și anume, toți nomazii, precum și o parte dintre rromii stabili. Chiar și soldații rromi, care în viața civilă erau nomazi, au fost scoși din armată și trimiși în Transnistria. Aceștia au fost așezați în hotarul sau în vatra unor sate situate pe malul Bugului și ținând de județele Golta, Oceakov, Balta și Berezovka. Unii rromi au fost cazați în bordeie de pământ, iar alții în case. Nu le-au fost asigurate condiții minime de cazare și de încălzire pe timpul iernii, într-o casă cu trei camere fiind îngrămădiți 20-25 de oameni. Încetul cu încetul, gardurile, acoperișurile din lemn, tot ceea ce putea arde a fost folosit pentru încălzire pe timpul iernii, astfel că în primăvară satele erau de nerecunoscut. Bolile au lovit crunt oamenii, făcând victime numeroase, atât în rândul rromilor deportați, cât și printre jandarmii care trebuiau să-i păzească*.

⁶⁰ G. Potra, *Contribuțiuni...*, p. 124.

⁶¹ *Arhiva Serviciului Român de Informații*, fond “D”, Dosar 9721/1942, f. 11. Original.

* Date din arhiva “Aven Amentza” (P.Petcuț).

Măsura deportării a vizat elementele considerate “problemă”, a celor considerați în limbajul oficial al epocii drept “periculoși” și “indezirabili”. O mutare a populației de asemenea dimensiune nu putea avea loc fără multiple greutăți și greșeli din partea legiunilor de jandarmi în primul rând. Au fost deportați și romi stabili, buni meseriași, care nu avuseseră vreodată probleme cu poliția. Există numeroase cereri din partea lor și din partea satelor de care aparțineau pentru a fi scoși de pe listele celor care urmau a fi deportați, sau, în cazul în care deportarea avusese deja loc, pentru a fi aduși înapoi. Mulți soldați rromi reîntorși de pe front și-au găsit părinții, soțiile și copiii deportați în Transnistria și au cerut reîntoarcerea lor de acolo. Datorită unor condiții de trai extreme, în Transnistria a murit de foame, frig, boli și mizerie o mare parte din rromii deportați, estimativ, jumătate sau chiar mai mult dintre ei găsindu-și moartea acolo.

Regimul comunist

După reîntoarcerea rromilor din Transnistria în satele lor, odată cu retragerea armatei germane și a armatei române, Asociația U.G.R.R. și-a reluat activitatea sub conducerea lui Gheorghe Niculescu, iar în anul 1948, odată cu toate celelalte partide politice, această organizație a fost desființată de autoritățile comuniste, existența rromilor ca grup etnic distinct fiind pe mai departe ignorată.

Problema rromă devine acută la începutul anilor '60 pe măsură ce Partidul Comunist caută să consolideze unitatea națională și să omogenizeze societatea românească. Emanuelle Pons consideră că se avea în vedere "crearea unei națiuni omogene din punct de vedere etnic"⁶², prin asimilarea diverselor minorități etnice din România. Tensiunile naționaliste trebuiau să dispară odată cu instaurarea socialismului, care ar fi suprimat orice formă de opresiune, inclusiv cea naționalistă, și ar fi antrenat dispariția treptată a minorităților naționale și a națiunii⁶³. Privite așa lucrurile, rromii erau considerați elemente alogene, care trebuie românizate, identitatea rromă fiind asimilată unei culturi a sărăciei și subdezvoltării. Problema rromă era percepută în termeni de progres social⁶⁴.

Transformările de orice natură suferite de societatea românească, modernizarea orașelor prin punerea în aplicare a unor vaste planuri de

⁶² Emanuelle Pons, *Țigani din România: o minoritate în tranziție*, trad. De Gabriela Ciubuc. București: Editura Compania, 1999, p. 27.

⁶³ *Idem*, p. 28.

⁶⁴ *Idem*, p. 30.

sistematizare a modificat substanțial habitatul rrom, destrămând comunitățile tradiționale, veritabile cartiere rrome la marginea orașelor. În locul lor s-au construit blocuri, unde relațiile de familie și de neam nu au mai rezistat. Comerțul cu mărunțișuri le este interzis iar activitățile tradiționale rrome legate de comerț devin ilegale. În pofida acestui fapt, meseriile specifice, greu controlabile, reușesc să se mențină.

Comunitățile tradiționale nu s-au putut adapta suficient de rapid și nu au beneficiat de un ajutor special din partea statului, ceea ce a dus la o marginalizare din partea populației majoritare și la o automarginalizare, ele închizându-se în fața schimbărilor.

Școala devine obligatorie, la nivelul anului 1966, aproape toți rromii având o educație corespunzătoare nivelului primar⁶⁵, dar sărăcia frânează școlarizarea copiilor, iar, adesea, familiile nu le pot cumpăra rechizite și tot ce era nevoie pentru a-și putea trimite copii la școală, care, de cele mai mult ori, erau tratați diferențiat de profesori, cu toate că, teoretic, în școli nu exista discriminare.

Politica pro-natalistă a lui Ceaușescu și sistemul de ajutoare sociale a ajutat efectiv familiile sărace rrome, dar dificultățile financiare și morale aveau să împingă multe familii să-și abandoneze copiii în instituțiile statului.

Organizarea socială în epoca modernă și contemporană

Familia rromă de astăzi se confruntă cu o îmbinare a vechilor obiceiuri, care vin din trecutul ei istoric și cu elemente de modernitate din lumea în care trăim. Progresul societății nu a determinat ruperea totală de trecut, comunitățile de rromi dovedind o rezistență mai mare ca și majoritatea populației din România la influențele externe. Diversitatea neamurilor de rromi și a obiceiurilor caracteristice fiecăruia a constituit un element care a asigurat păstrarea identității rrome indiferent de timp și sistem politic.

Păstrând tradiția medievală, chiar și astăzi există în unele comunități rezolvarea internă a conflictelor în cadrul unui *rromano divano* sau, dacă este necesar, se convoacă *kris rromani (judecata țigănească)*. *Kris-ul* este un tribunal în toată regula, alcătuit de reprezentanți din diferite "viți" și este monopolizat de către bărbați. El constă dintr-un sfat al bătrânilor, plus unul sau mai mulți judecători – cu toții bărbați.

⁶⁵ Idem, p. 37.

Judecătorii pot fi chemați și de la distanțe mai mari, prestigiul lor fiind deosebit.

În timpul șederii în comunitatea respectivă, judecătorii nu au voie să ia legătura cu vreuna dintre părțile aflate în litigiu, iar după pronunțarea verdictului, părțile putând solicita aducerea altor judecători. Femeile vorbesc foarte rar în cadrul *kris-ului*, dar pot să o facă dacă sunt implicate direct în conflict. Jurământul are valoare probatoare supremă, de pildă, dacă cineva jură strâmb rușinea este imensă, iar pedeapsa exemplară, mergând de la amenzi până la excluderea din comunitate. Procedura *kris-ului* poate fi dificilă și adesea tergiversată.

Situația rromilor începând cu anul 1990.

Democratizarea instituțională, realizată în România cu începere din 1990, a permis manifestarea în plan cultural, politic, educațional și nu numai a minorității rrome, care, cu excepția perioadei interbelice, nu se putuse organiza politic sau cultural datorită sistemelor politice de guvernământ. Sunt mai mult de 12 ani de la Revoluție și în toată această perioadă s-a scris mai mult, s-a încercat mai mult și s-a făcut mai mult decât în tot restul istoriei României pentru etnia rromă, pentru dezvoltarea ei viguroasă și promovarea intereselor rromilor pe toate planurile.

Principalele realizări se înscriu însă în domeniul educațional, Ministerul Educației și Cercetării (MEC) prin Direcția Minorității Naționale derulând numeroase programe destinate rromilor - proiecte de alfabetizare și recuperare școlară, introducerea studiului limbii rromani și a istoriei rromilor în școli - uneori organizate în parteneriat cu O.N.G.-uri.

Cercetarea istoriei rromilor este abia la început și mai rămân multe de făcut până când vom cunoaște, atât cât se mai poate, trecutul. Sunt necesare eforturi susținute pentru trezirea interesului în cunoașterea sutelor de ani de istorie rromă, care au rămas în urmă și a căror moștenire o purtăm noi astăzi. Prezentul nu va fi înțeles și valorificat fără trecut iar noi, astăzi, trebuie să dăm valoare existenței noastre. Cu atât mai mult voi, copiii și tinerii noștri rromi.